

UOT: 637. 7. 595.752.3.632.951

Müxtəlif yastıca növlərinin meyvə bitkilərinə təsiri xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi

Qurbanov M.M.

Azərbaycan Meyvəçilik və Çayçılıq Elmi-Tədqiqat İnstitutu
e.mail: madat.qurbanov@gmail.com

Məqalədə Quba-Xaçmaz bölgəsinin tumlu və çəyirdəkli meyvə bağlarında yayılmış yastıca növləri və onlardan ən təhlükəlisi olan Kaliforniya çanaqlı yastıcasının bəzi bioekoloji xüsusiyyətləri, ona qarşı integrir mübarizə tədbirləri və iqtisadi zərərverməsi haqqında məlumatlar verilir.

Açar sözlər: yastıcalar, Kaliforniya çanaqlı yastıcası, aqrotexniki, kimyəvi mübarizə, iqtisadi zərərvermə.

Giriş

Quba-Xaçmaz bölgəsi olduqca əlverişli torpaq-iqlim şəraitinə görə tarixən olaraq respublikada meyvəçiliyin mərkəzi sayılır və hal-hazırda bu bölgədə 48000 ha-a qədər tumlu, çəyirdəkli, qərzəkli və subtropik meyvə bitkilərindən ibarət olan bağ sahələri vardır. Bölgənin meyvə bağlarında bu və ya digər dərəcədə zərər vuran müxtəlif növlərdən ibarət olan 200-ə qədər zərərvericilər müşahidə edilir. Bu zərərvericilərdən sorucu ağız aparatına malik olan Homopetra dəstəsinin, Coccoidea yarımdəstəsinin Diaspididae fəsiləsinə daxil olan yastıcaların bir neçə növü, o cümlədən bənövşəyi çanaqlı yastıca (*Parlatoria oleae* Colvec), vergülşəkilli yastıca (*Lepidosaphes ulmi* L.) Kaliforniya çanaqlı yastıcası (*Quadraspidotus perniciosus* Comst.) akasiya çanaqlı yastıcası (*Eulecanium corni* Bouche) tumlu və çəyirdəkli meyvə bitkiləri üçün xüsusi təhlükə törədərək böyük iqtisadi zərərverməyə səbəb olurlar. Bölgənin tumlu meyvə bağlarında yayılmış bu zərərvericilərdən Kaliforniya çanaqlı yastıcasının çox təhlükəli olduğu və böyük iqtisadi zərər verdiyi müəyyən edilmişdir.

Material və metodlar

Tədqiqat işi KTN-nin Meyvəçilik və Çayçılıq Elmi-Tədqiqat İnstitutunun 2001-ci ildə 5x3 m sxemi ilə salınmış alma bağında, əlavə müşahidələr və marşrut tədqiqatları isə Quba-Xaçmaz bölgəsinin müxtəlif yaşlı alma bağlarında aparılmışdır. Yastıcaların bitkiləri yoluxdurma dərəcəsi müvafiq entomoloji metodlar əsasında aparılmışdır. Tətbiq edilmiş kimyəvi mübarizə üsulunun bioloji səmərəsi müəyyən edilmişdir.

Nəticələr və onların müzakirəsi

Son onillikdə Quba –Xaçmaz bölgəsinin meyvə bağlarında DNOK preparatının tətbiq edilməməsi, eləcə də qış müalicəsində istifadə edilən mineral-yag emulsiyalarının qismən keyfiyyətsiz olması ilə əlaqədar yastıcaların əksər növlərinin daha geniş sahələrə yayıldığı, meyvə bağlarında bitkilərin daha çox zədələnməsinə və hətta qurumasına, məhsuldarlığın aşağı düşməsinə, son nəticədə isə fermerlərə böyük iqtisadi ziyan dəyməsinə səbəb olur.

Bölgənin meyvə bağlarında yayılmış bu növlərdən Kaliforniya çanaqlı yastıcası (*Qudraspidotus perniciosus* Comst.) alma bağları üçün xüsusi təhlükə yaradır. Karantin obyekt0i sayılan bu zərərverici tinglik sahələrində cavan və məhsuldar bağlarda yayılaraq xeyli ziyan vurur.

Quba –Xaçmaz bölgəsində bu zərərverici 2 nəsil, çox isti keçən illərdə isə III nəsil verir.

Zərərverici qışlamaya birinci yaş sürfə mərhələsində gedir.

Quba-Xaçmaz bölgəsi şəraitində zərərvericinin I nəslinin inkişafı 29 may-08 iyun tarixlərində davam edir və yeni doğulmuş sürfələr cavan zoğlar və meyvələr üzərinə yayılaraq koloniyalar əmələ gətirirlər.

Kaliforniya çanaqlı yastıcasının II nəslinin inkişafı isə 28 iyul-10 avqust tarixlərdə davam edir və bu zaman doğulan diri balalar təhlükəli olub bir neçə saat ərzində I-II dərəcəli budaqlara, meyvələrə darsaraq onların üzərində koloniyalar əmələ gətirirlər. Diri balalar halında doğulmuş sürfələr aktiv olub qonşu, yaxındakı ağaclara da özləri, yaxud külək vasitəsi ilə yayılırlar. Yastıca ilə zədələnmiş meyvələrin üzərində dairəvi formalı qırmızı ləkələr əmələ gəlməklə yanaşı, çoxlu sayda koloniyalar olur ki, bunun nəticəsində də onların əmtəlik keyfiyyəti xeyli aşağı düşür.

Yastıcalara qarşı inteqrir mübarizə metodu kimi aqrotexniki və kimyəvi mübarizə üsullarının tətbiqi nəticələri öyrənilmişdir.

Təcrübə sahəsində payız-qış (noyabr-mart) dövründə budama işinin aparılması ilə Kaliforniya çanaqlı yastıcası ilə yoluxmuş zoğ və budaqlar kəsilərək bağdan kənarda yandırılmışdır. Bu vacib tədbirin aparılması ilə zərərvericinin təhlükəli ocaqları məhv edilir və yoluxma mənbələri 25-30%-ə qədər azaldılmış olur.

Aqrotexniki mübarizə tədbirlərinin ardınca mart ayının axırından başlayaraq 3 variant üzrə, ardıcıl olaraq kimyəvi mübarizə sistemi tətbiq olunmuşdur. Kimyəvi mübarizə sisteminin tətbiqində müxtəlif tərkibli mineral yağ emulsiyaları, fosfor-üzvi mənşəli insektisidlər sintetik piretroidlər və asetamiprid tərkibli insektisidlərdən istifadə edilmişdir. Qeyd edək ki, təcrübə işi Kaliforniya çanaqlı yastıcasının nisbətən çox yayıldığı alma bağlarında aparılmışdır. I variant üzrə mineral yağ emulsiyası (komprador)→ultrasidin(t.e.m.)→mosplat→ultrasidin→ultrasidin preparatları; II variant üzrə

mineral yağ emulsiyası (option)→Lambda→siqalotrin→asetamiprid→dimetoat→asetamiprid sxemi üzrə preparatlar tətbiq edilmişdir. Hər bir variant üzrə 1 poqon/metr uzunluğunda olan 15 zoğa baxılmışdır. Tədqiqatın nəticələri 1 saylı cədvəldə verilmişdir.

Cədvəl 1

Kaliforniya çanaqlı yastıcasına qarşı kimyəvi mübarizə işinin nəticələri (Quba rayonu MÇETİ-nin Zərdabi ETB, Simirenko reneti və Qolden Delişes alma sortları) 2016-2017-ci illər

Variantlar	Mübarizə sxemi	Preparatın kəşafətliyi (%)	Təsiredici maddə	İllər				Bioloji səmərənin orta qiyməti (%)
				2016		2017		
				Çiləmə tarixi	Bioloji səmərə (%)	Çiləmə tarixi	Bioloji səmərə (%)	
I	Komprador ↓ Ultrasidin ↓ Mosplat ↓ Ultrasidin ↓ Ultrasidin	2,5	Mineral-yağ emulsiyası (70,4q/l t) 4 q/l imidokloprid	30.III	96,6	31.III	99,7	
	0,15	Methidathion	03.VI	05.VI				
	0,05	Asetamiprid	16.VI	17.VI				
	0,15	Methidation	03.VIII	02.VIII				
	0,15	Methidathion	16.VIII	17.VIII				
II	Option ↓ Petra ↓ Hekplan ↓ Dicentra ↓ Hekplan	4,5	Mineral-yağ emulsiyası (80,2%)	29.III	68,3	01.IV	74,2	71,3
	0,05	Lambda-siqalotrin	05.VI	04.VI				
	0,05	Asetamiprid	17.VI	18.VI				
	0,2	40% Dimetoat	04.VIII	03.VIII				
	0,05	Asetamiprid	16.VIII	18.VIII				

Cədvəldən göründüyü kimi I variant üzrə Kaliforniya çanaqlı yastıcasının I və II nəsilərinə qarşı tətbiq edilmiş kimyəvi mübarizə sistemində istifadə edilmiş preparatların bioloji səmərəliliyi 98,2%, II variant üzrə isə 71,3% olmuşdur. Bu qorxulu karantin zərərvericisinin Quba-Xaçmaz bölgəsinin meyvə, xüsusilə alma bağları üçün ciddi təhlükə törətdiyini nəzərə alsaq, yuxarıda göstərilən ardıcıl mübarizə sistemi ilə onun zərərverməsini 0-a endirmək mümkündür.

Nəticə

1. Quba –Xaçmaz bölgəsinin meyvə bağlarında bənövşəyi çanaqlı yastıca (*Parlatoria aleae* Covc.), vergülşəkilli yastıca (*Lepidosaphes*

- ulmi L.) Akasiya yalançı çanaqlı yastıcası (*Eulcanium corni* Boucha) və Kaliforniya çanaqlı yastıcası (*Quadraspidotus perniciosus* Comst.) növləri yayılmışdır.
2. Qeyd olunan yastıca növlərindən karantin zərərvericisi olan Kaliforniya çanaqlı yastıcasının son illərdə yayılması daha çox müşahidə edilir və böyük iqtisadi zərərverməyə (məhsulun 90%-ə qədər itkisi, ağacların quruması və s.) səbəb olur.
 3. Kaliforniya çanaqlı yastıcasına qarşı mexaniki və aqrotexniki mübarizə üsulunun tətbiq edilməsi ilə 30%-ə qədər səmərə alınır.
 4. Kaliforniya çanaqlı yastıcasına qarşı kimyəvi mübarizə sisteminin tətbiq edilməsi ilə 98,2 % bioloji səmərə alınmışdır.

Ədəbiyyat

1. Əliyeva A.R. Lənkəran bölgəsində meşə və meyvə ağaclarının başlıca zərərvericiləri, onların bioekoloji xüsusiyyətləri. AMEA Zoologiya İnstitutunun əsərləri, 24, 2006, s. 245-250.
2. Səmədov S.R., İbrahimov H.R., Xəlilov B.B. və b. Azərbaycanda kənd təsərrüfatı bitkilərinin ziyanvericiləri və xəstəlikləri, Bakı, 1961, s. 212-214.
3. [https:// az.wikipedia.org/wiki](https://az.wikipedia.org/wiki)
4. insect-azerbajan.com/pdf

Изучение особенностей влияния разных видов щитовок плодовым культурам

М.М. Курбанов

В статье указаны виды, щитовок распространенные и вредоносное плодовым культурам в условиях Куба-Хачмасской зоны. Из существующих видов наиболее опасными, из которых является Калифорнийская щитовка имеет определенные биологические особенности и сильно вредоносит плодовым культурам.

Study of the features of the influence of different types of scutes on fruit crops

M.M. Kurbanov

The article lists species, scutes widespread and harmful to fruit crops in the conditions of the Kuba-Khachmas zone. Of the existing species, the most dangerous, of which is the California Shield has certain biological characteristics and strongly damages the fruit crops.